

ԿԱՊՈՒՏԱՆԻ ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ԱՓԵՐԻՑ*)

Գ

Ուրմի և Բարանդուղի հայեր.— Հայերի խիւղ.— Հայաբնակ գիւղեր.— Հայերի պարապմունքը.— Պանդխտութիւն.— Հայերի դրութիւնը.— Ուրմեցի հայուհին.— Բարանդուղի հայեր և օտար հոգեորակներ.— Հայերի հոգեորկառավարչութիւն.— Եկեղեցիներ.— Երէջքիւթներ.— Քահանաներ.— Ուխտատեղիներ.— Կրթական դործը և դործողներ.— Քաւրիզի և Ատրպատականի Հայուհնաց ընկերութիւններ.— Ուսուցիչներ.— Հայաբնակ կենտրոններ.— Ուրմի քաղաք.— Գեարդարադ.— Նախջիւղ—Քափա.— Իսալու.— Դահլա.— Իքի-Այալ.— Դիլա-Քաքա, Բարառու.— Քումաթար.— Ընդհանուր աղիւտակ

Ուրմիի հայերը բայցի քաղաքում ընակուողներէն բնիկներ են։ Ամբողջ հայերը հազար տուն են և բնակուած են 35 գիւղերում, առհասարակ Բարանդուղ և Նազլու գետերի վրայ։ 70—80 տարիներ առաջ Կապուտանի արեւմտեան ափերը և չորս քուրը ծածկուած են եղել հայ ազգաբնակութեամբ։ Նոյն իսկ լեռնային դաւառները Այսօրուայ քրդաբնակ Սօմային, որ մի գեղեցիկ և հրաշալի լեռնագաւառ է, ծածկուած է հայաբնակ եկեղեցիների և վանքերի աւերակներով և հայ գերեզմանատուններով, որոնք կենդանի վիաներ են մեր ասածներին։

Հայերը գիւղաբնակ լինելով, տնտեսապէս շատ ողորմելի դրութեան մէջ են գտնուում։ Ուրմիի գիւղերը ընդհանրապէս սոսկալի պայմանների տակ են գտնուում, գաւառի հարկւրաւոր գիւղերը, մի երկու բացառութեամբ, աղալըդ են։ Կալուածատէր և փողատէր հայեր շատ քիչ կան, շնորհիւ տիրապետող կարգերի թէ՛ սրբան շատ և բազմատեսակ հարկերի են ենթարկուած գիւղաբնակ հայերը, այդ ընթերցողը կը տեսնի ստորեւ բերած հարկատուութեան աղիւտակից։

Չուտ հայաբնակ Գեարդարադ գիւղը պատկանում է մի տիկնոջ, որի համար ասում են թէ բարեխիղճ է և սիրում է իր

հպատակներին: Ահա բարեխիղճ կալուածատիրուհու հպատակ-
ների վճարած տարեկան հարկերի ցուցակը.

- 1) Գլխահարկ $5\frac{1}{2}$ դրան (դրանը 20 կոպէկ է):
- 2) Իւրաքանչիւր գլուխ 3 մշակ կամ 3 դրան փող:
- 3) » տան հարկ 8 դրան:
- 4) » տունը » 2 հաւ:
- 5) Առու հանելու համար իւրաքանչիւր գլուխ՝ 2 մշակ:
- 6) Գիւղատիրոջ բրինձ ցանելու և հնձելու » 2 »
- 7) Իւրաքանչիւր գոմէշին 3 դրան 4 շահի.
- 8) » կովին 1 » 12 »
- 9) Մատակ իշուց 1 » 12 »
- 10) Մատակ ձիուց 3 » 4 »
- 11) Տարեգլխին (նաւրուղ) տունը 15 »
- 12) Հարսանիքին 2 գլուխ շաքար:
- 13) Բամբակ ցանած արտի թանա-
ֆին (64 քառ. արշ.) 14 դրան:
- 14) Առւոյտ ջանած արտի թանաֆին 14 »
- 15) Այգու . . . » 14 »
- 16) Աղայի արտը ցանելուն, ինքը աղան տալիս է սեր-
մացուի կէսը, վարուցանքի, հնձելու, կալելու բոլոր աշխա-
տութիւնը գիւղացուն է մնում, իսկ աղան բերքի կէսը վեր-
ցնում է:
- 17) Աղայի ցանած բամբակի, բոստանի, բրնձի և այլն-ի բո-
լոր աշխատութիւն և մշակութիւն գիւղացիներից է:
- 18) Սարփարաստին՝ իւրաքանչիւր տուն վճարում է 2
դրան:

Իւրաքանչիւր գիւղատէր կարող է իր գիւղից արտաքսել
իր չը սիրած ոռային: Համեմատելով քրիստոնեայ և մահմեդա-
կան գիւղականների դրութիւնը, վերջիններս աւելի ճշուած
և անզօր են բողոքելու:

Ուրմիի հայ գիւղացիների գլխաւոր պարապմունքներն
են երկրագործութիւն և այգեգործութիւն, կան քիչ հիւսնե-
ր էլ, որոնք աւելի շատ երկրագործական գործիքներ են պատ-
րաստում:

Որովհետեւ գիւղական ժողովուրդը իր աշխատութեան ար-
դիւնքին չի կարողանում տիրանալ, այնքան չի մնում իր տրա-
մադրութեան տակ որ նրանով կարողանայ մի կերպ ապրել,
ևօլա գնալ,—ստիպած պանդխտութեան է դիմում: Ձընայելով այս
ստիպողական հանգամանքին ուրմեցի հայերը, համեմատելով
Սալմաստի հայերի և ուրմեցի ասորիների հետ, դարձեալ շատ

քիչ են պանդխտում. օրինակ՝ 120 տուն հայ ընակիչ ունեցող Գեարգարաղը միայն 30 պանդուխտ ունի: Ուրմեցի հայերի պանդխտավայրը շատ հեռու չէ, իսկ ժամանակամիջոցն էլ խիստ կարճ: Հալալ աշխատանքով պարապող ուրմեցի պանդուխտները կովկասից դուրս չեն գնում, անցկենողներ լինում են ուրմեցի խաչագողներ: Ներկայումս էլ ապրում են ուրմեցի շատ քահանաներ, մահտեսիներ և աշխարհական հայեր, որոնք մեծ հրեճումանքով պատմում են իրանց խաչագողական սխրագործութիւնները: Այժմ այս սև գործով պարապող հայեր գրեթէ չը կան, որովհետև այլ ևս չեն կարողանում մրցել հայրենակից ասորիներին հետ:

Պանդուխտ ուրմեցին սչ մի լաւ բան հետ չի բերում, աւելի այլասեւում է, զարմանալի ճարպիկութեամբ իւրացնելով օտար երկրի վատ սովորութիւնները:

Ուրմեցի հայերը, որոնք գրեթէ ոչինչ չունին հայկական, շատ տեղերում արդէն մոռացել են մայրենի լեզուն: Բարանդուղ գաւառի հայեր թուրքից կամ ասորուց զանազանել չի լինի: Խօսում են թուրքերէն, հագնւում են թուրքի և քիւրդի պէս: Այն յիշատակելի օրերից, երբ պատահեց պարսկահայերի գաղթականութիւնը, երբ տասնեակ հազար հայեր, ապագայ երջանիկ կենցաղավարութեան յուսով, թողին հեռացան իրանց սիրուն հայրենքը, չէն տունը, արտն ու այգին,—հայրենիքից բաժանուել չը կարողացող մի բուն հայեր ենթարկուեցին այս տեսակ այլասեւման:

Հայերի կենցաղավարութիւնը անչնորք և կոշտ է, շատ քիչեր կան մաքուր հագնողներ և ապրողներ: Տները շատ քիչ յարմարութիւն ունին ընակուելու համար: Ամեն մի գիւղացու տուն բաղկացած է հետեւեալ մասերից.—Տուն-թոնրատան, առ մի մեծ յինութիւն է, տան մի կողմը գտնւում են 2 թոնիրներ, միւս կողմը «փեթակ» (իւքալթի), որի վրայ դարսում են անկողիններ, մի անկիւնը լցնում են ցորեն, թոնրի եզերքը փռած են լինում փալաներ կամ գորգեր նստելու և քնելու համար, ամբողջ ընտանիքը մի կտուրի տակ է քնում: Փողոտիկը ուրմեցու մառանն է: Օթաղում պահում են մրգեղէնների, Բակերը շատ նեղ և կեղտոտ են: Բայց գիւղացու համար այս այնքան էլ նշանակութիւն չունի, որովհետև տարուայ մեծ մասը նա անց է կացնում հովասուն այգիներում և զուարճալի դաշտերում:

Ուրմեցի հայ կանայք տղամարդկանց հետ մասնակցում են գաշտային բոլոր գործերում: Կանայք առհասարակ ճշոււած են: Ուրմեցի հայուհիները շատ աւանդապահ են, չնորհիւ հայ կա-

նանց աւանդապահութեան է որ դեռ պահպանուած է այս մոռացուած անկիւններում հայութիւնը և լուսաւորչական կրօնը:

Սալմաստից յետոյ Ուրմին՝ Ատրպատականի հայոց թեմի երկրորդ բազմահայ գաւառն է, բայց միշտ անուշադրութեան է մատնուած թեմակալ առաջնորդների կողմից, որոնք ուրմեցիների հովուութիւնը շատ անգամ չաւարդաբեցի են յանձնում, մինչդեռ Ուրմին պէտք ունի ուսում առած և կտրիճ մի վարդապետի, որ կարողանայ գիւղացիներին պաշտպանել գիւղատէրերի և պաշտօնեաների կեղեքումներից, որ մրցի օտար միսիօնարութիւնների հետ, հեռացնէ և պատժէ անարժան քահանաներին, բարեկարգէ եկեղեցիները և այլն:

Կառավարութիւնը և գիւղատէրերը շատ են յարգում հայոց գործակալին (նայիրի խալիֆա-արամինա), կամ հայոց ազգապետին (միլլաթ-բաշի):

Ուրմիի հայ լուսաւորչական քահանաները 12 հոգի են (մէկը Բարանդուզի). մի երկու բացառութեամբ բոլորն էլ տեղէտ և անբարոյական մարդիկ են: Եւ այսպիսի ապիկար մարդկանց է յանձնուած հազարաւոր հայերի հովուութիւնը:

Ուրմիի գաւառում գոյութիւն ունին քսան երկու հայոց եկեղեցի: Այս եկեղեցիները բոլորն էլ վերջին տասնամեակումն են շինուել կամ վերանորոգուել: Առհասարակ անշուք և համեստ շինութիւններ են, միայն քաղաքի եկեղեցին քարաշէն է, մնացածները թրծած կամ հում աղիւսով են շինուած, կալուածներ և եկամուտներ իսկի չունեն:

Երէցփոխները պատկառելի և ազգեցիկ դիրք ունեն, երէցփոխի պատիւը, ազդեցութիւնը համահաւասար է տանուտէրի հետ: Ուրմի հայաբնակ գիւղերում, երէցփոխի տունն է, ուր հիւրասիրում են՝ ճամբորդին, մուրացկանին, ժողովարարին և պատահական մարդկանց: Երէցփոխի եկամուտը շատ քիչ է, այնպէս որ երէցփոխ դառնալու ցանկութիւնը փոքր կամ եկամուտ չէ որ զրգուում է, այլ բարոյական ազդեցութիւն ձեռք բերելու:

Հայ վանքեր և ուխտատեղիներ չը կան: Ուխտագնացութիւն լինում է ասորիների հետ խառն, ամռան ժամանակ ամեն մի կիւրակի օր, բոլոր գիւղացիները հաւաքուում են այն գիւղ, որի եկեղեցու տունն է, և սկսում են ուրախութիւն անել, մինչև անգամ ծովին էլ յատուկ հանդիսաւոր տօն կայ, և այդ օր ամբողջ ազգաբնակչութիւնը ծով է գնում լողանալու: Այսպիսի տօներին ասորիները քսում են Շաբա: Ասորական ուխտատեղիներից ամենայայտնին է Ս. Սաշգաի մատուռը, որ գտնուում է Ուրմի քաղաքի հարաւարեմտեան կողմ, Սըռ լեռան կրճերին: Ս. Սարգիսը ամենակարողի հուշակ ունի, ուխտի են գալիս Սալ-

մաստից, Սօյգուզից և Սոփուզ-Բուզաղից, նոյն իսկ բազմաթիւ թուրքերու Գրդարնակ Սօմայի լեզնագաւառում, ինչպէս յիշեցինք վերեւում, մնում են հայկական վանքերի բազմաթիւ աւերակներու

Ուրմեցիները կրթական գործի վրայ միայն 1—2 տարի առաջ կարգին ուշադրութիւն դարձրին. թէև 90-ական թուականներից եկել և գնացել են մի քանի գործիչներ, Ուրմի քաղաքում, Գեարդարադ և Դահվա գիւղերում բաց են արել դըպրոցներ, բայց նիւթական հաստատուն միջոցներից զուրկ լինելով, գրեթէ ոչինչ չեն կարողացել անել։ Այդ գործիչներից յիշատակութեան արժանի է պ. Գ. Բաղէշյեանը, որի եռամսհուն աշխատութիւնների շնորհիւ կառուցուել է Նախշևան-Թափա գիւղի ուսումնարանը։ Գիւղացիք մինչև այսօր էլ յիշում են այդ մարդուն, և պատմում թէ նա ինչպէս իր քամակով քար, աղիւս էր կրում, ցելս չինում։ 94 թուականին Էջմիածնից Ուրմի են ուղարկում պ. Մ. Բաղդասարեանին, մի որբանոց կամ գիւղական վարժապետներ պատրաստելու համար մի գիշերօթիկ դըպրոց բաց անելու. այդ պարոնը մի ամբողջ տարի իզուր սպասում է Էջմիածնի կարգադրութեան... Այնուհետև Ուրմի քաղաքի հայ հոգաբարձուները մի երկու տարի քաջքում են, և օլա են տանում քաղաքի հայոց դպրոցը, որն վերջի վերջոյ փակւում է...

Սրանից 3—4 տարի առաջ Թաւրիդի Հայունեաց Բարեգործական երկու ընկերութիւնները (այժմ Միացեալ) իրանց գործունէութեան կենտրոն ընտրում են Ուրմի, և սկսում են հայաբնակ գիւղերում և քաղաքում դպրոցներ բաց անել. դըպրոցական գործը շնորհիւ Բարեգործական ընկերութեան տարէց տարի սկսում է առաջադիմել, և հաստատուն հիմք գցել։ Ներկայումս Միացեալ ընկերութիւններ ունեն եօթ ուսումնարաններ, որոնցից երեքը երկսեռ են։

Ուսումնարանների մասին յետոյ, այժմ դառնանք մի ուրիշ կարևոր հարցի։ Ուսուցիչների պակասութիւնը շատ և շատ զգալի է, մանաւանդ արժանաւորների։ Ի՞նչ պէտք է անել. ուրմեցին հնարաւորութիւն չունի իր սրղուն ուրիշ տեղ ուղարկելու, իսկ առանց տեղացի ուսուցիչների գործ առաջ տանելը շատ դժուար է։ Ապագայ քահանայութիւն և գիւղական ուսուցիչներ պատրաստելու համար ամենանպատակայարմար միջոցն է, մեր համեստ կարծիքով, — Ուրմի քաղաքում հիմնել գիշերօթիկ 4 դասեան ուսումնարան և այդտեղ հաւաքել գիւղական աշակերտներից ընտրեալներին։

Եթէ իրագործուի մեր այս առաջարկը, ուրմեցիների կրթական գործը միանգամ ընդմիշտ կ'ապահովուի։ Ներկայումս

Ուրմի և Բարանդուզ գաւառում կան եօթ ուսուցիչներ և երեք վարժուհի, մեծամասնութիւնը կազմում են տարրական կրթութեան տէր անձինք, և շատ քիչ են վարձատրոււմ, գոնէ այնքան չեն վճարում, որ այս նահատակ մարդիկ կարողանան զուլս պահել, խեղճերը միշտ պարտքի մէջ են...

Ուրմիի հայերը հասարակական հիմնարկութիւններ չունեն, Այս տարի քաղաքի ուսուցչի նախաձեռնութեամբ հիմնուեց մի Ընթերցարանական ընկերութիւն, որբախնամ Գրիգոր Զանշեանի անունով. այս ընկերութեան նպատակն է «ուսում և ընթերցասիրութիւն տարածել Ուրմիի գաւառի հայ ազգաբնակչութեան մէջ, հիմնելով գրադարան-ընթերցարաններ հայաբնակ գիւղերում»։ Այս ընկերութիւնը բաց է արել մի ընթերցարան Ուրմիի քաղաքում։

97 թուականին՝ թեմական տեսուչ պ. Արսէն Յակոբեան Ուրմիում առաջին անգամ տալիս է հայկական ներկայացում, շարժական բեմի վրայ, այնուհետև տեղի են ունենում մի երկու երեկոյթներ, մինչև այս տարի Այս տարի թատերասէրներ խումբը տուել է երկու ներկայացում, և դրանց արդիւնքով Ուրմի քաղաքի հայոց դպրոցի շինութեան մէջ կառուցել տուին մշտական բեմ։

Աշխատենք այժմ ամիսի գաղափար տալ հայաբնակ կենտրոններին մասին։

Ուրմի քաղաքը, Ատրպատականի արևմտեան սահմաններին ամենաբազմամարդ և վաճառչահ քաղաքն է։ Գեղեցիկ է Ուրմի քաղաքի դիրքը. դրեթէ ամեն բակերի միջից անցնում է ջուր, որը Շըհէր-չայից են բերում։ Քաղաքում աչքի ընկնող շինութիւնները և տեղերն են՝ ընդարձակ գերեզմանոցներ, բազմաթիւ մզկիթներ, մի քանի տասնեակ գիւղատէրերի պալատանման բնակարաններ, Քաղաքի պարիսպների մէջ և դուրս ընկած են միսիօնարական բազմաթիւ և չքեղ շինութիւններ, միսիօնարները ունեն տպարաններ, ուր տպում են ասորերէն գրքեր և կրօնական ամսաթերթեր։ Քաղաքի պարիսպներից դուրս, Շըհէր-չայի ափին, շինուած է բողոքականների կոլլէժ, հիւանդանոց կայլն. այս շինութիւնները իրանց խմբով կուլուած են դալա։

Ուրմի քաղաքում բնակւում են 50 տուն հայեր, որոնցից 25 տուն միայն բնիկ ուրմեցիներ են (գիւղերից եկածներ), մնացեալները սալմաստեցիներ, թաւրիղեցի և վանեցի վաճառականներ և արհեստավորներ են։ Տեղացիները առաջներում բոլորն էլ ամեխանայիներն են եղել, այժմ էլ մի քանի տուն կայ

այդ սև գործով զբաղողները Տեղացի և ընտանիք ունեցող հայերը բնակւում են Ֆաթալիան Գեօլ և Նանամէրիամ թաղերում. առաջինում է հայոց եկեղեցին և դպրոցը, եկեղեցին յինչ ևն 1890 թուականին թաւաքալեան վարդապետի օրով, սալմաստեցիների աջակցութեամբ, Դպրոցը այժմ բարելաւ վիճակի մէջ է գտնւում:

Ուրմի քաղաքի հիւսիսային կողմում գտնւում է Գեարդաբաղ գիւղը՝ զուտ հայաբնակ է (120 տուն). կայ եկեղեցի և դպրոց, 98 թուականից Ատ. Հայունհայ Ընկերութիւնը բաց է արել դպրոց, բայց չնորհիւ ուսուցիչների ապկարութեան արդիւնքը ոչինչ է եղել, Ներկայումս էլ դպրոցը Հայունհայ Ընկ. հովանաւորութեան տակ է գտնւում:

Նախցեւան-Թափա (70 տուն) զուտ հայաբնակ է, Նազլու գետի ափին. կայ եկեղեցի և ուսումնարան, Մի քանի տարի առաջ Հայ. Ընկերութիւնը ուղարկեց մի ուսուցիչ, որը քահանաներից մէկի չնորհիւ թողեց փախաւ:

Իսալու (35 տուն) զուտ հայաբնակ է. ունի եկեղեցի, դպրոցի չէ՞ք չը կայ:

Ռանվա (110 տուն) գիւղում բնակւում են մի քանի տուն ասորիներ էլ, Գիւղի երկսեռ դպրոցը հովանաւորում է Հայուն. Ընկերութիւնը:

Իֆի-Աղաջ (40 տուն) կան ասորիներ էլ. կայ դպրոց, որ դարձեալ գտնւում է Հայունհայ Ընկ. հովանաւորութեան տակ:

Բարանդուզ չայի թրքախօս հայերի կենտրոնն է Բաբաու (50 տուն), որ գտնւում է Բարանդուզ գետի վրայ, Ուրմի քաղաքի հարաւային կողմը, 21 վերստ հեռաւորութեամբ, 98 թուականից Հայունհայ Ընկերութիւնը բաց է արել երկսեռ ուսումնարան, որ մինչև այսօր շարունակւում է. գիւղացի հայ մանուկները այժմ խօսում են մաքուր հայերէն, Դպրոցի չէ՞ք չը կայ:

Դիգա-թաֆա (35 տուն), Այս գիւղում էլ 98 թուականից յիշեալ Ընկերութիւնը բաց է արել երկսեռ դպրոց, որ այժմ էլ շարունակւում է, Դպրոցի չէ՞ք չը կայ:

Թումաթաւ (30 տուն). այս գիւղում բնակւում են քիւրդեր էլ, այս տարուանից բացուեց արական սեռի մի ուսումնարան:

Մնացեալ հայերը, 5—35 տուն, ցրուած են ասորաբնակ և թուրքաբնակ գիւղերում, ուր նրանց զրութիւնը շատ անմոռի-թարական է: Ահա այդ գիւղերի, դպրոցների, եկեղեցիների, քահանաների, ուսուցիչների և աշակերտների աղիւսակը.

Գլխերի անուններ.	Տուն.	Դպրոց.	Ուսուցիչ.	Սյուսկերտ.	Նիկողոսի.	Գահա-նայ.
1. Ուրմի քաղաք .	50	1	1	45	1	1 ¹⁾
2. Գեարդարադ .	120	1	1	35	1	4
3. Ռահվա .	110	1	2 ²⁾	50	1	1
4. Նախջևան-Թափա .	75	1	—	—	1	4
5. Ջամայալա .	5	—	—	—	1	—
6. Կարա-Կըզ .	20	—	—	—	—	—
7. Իքի-Ազաջ .	40	—	1	20	1	1
8. Ֆախկ-Բաղլու .	20	—	—	—	—	—
9. Բատլըս .	40	—	—	—	1	—
10. Ջէնայու .	6	—	—	—	—	—
11. Գըզըլ-Աշուղ .	19	—	—	—	1	—
12. Խանբաբախան .	20	—	—	—	1	—
13. Ադա .	8	—	—	—	1	—
14. Սիւփիւրղան .	12	—	—	—	1	—
15. Ղալաջալու .	22	—	—	—	1	—
16. Գարադեօզ .	8	—	—	—	—	—
17. Շիր-Աբադ .	20	—	—	—	1	—
18. Դիզալա .	25	—	—	—	1	—
19. Աղջա-Գալա .	10	—	—	—	1	—
20. Թաքալու .	12	—	—	—	—	—
21. Խանիչան .	2	—	—	—	—	—
22. Շմբլաբադ .	17	—	—	—	—	—
23. Սարաջուկ .	1	—	—	—	—	—
24. Ջամաթի .	5	—	—	—	—	—
25. Զիչակլու .	14	—	—	—	—	—
26. Իսալու .	35	—	—	—	1	—
27. Ջարբաշ .	24	—	—	—	—	—
Բարանդուզ-Ջայ						
28. Բաբալու .	50	—	2 ³⁾	50	1	—
29. Բալանիշ .	16	—	—	—	1	—
30. Դար-Բառու .	25	—	—	—	—	—
31. Դիզա-Թաքա .	32	—	2 ⁴⁾	35	1	—
32. Թուժաթար .	30	—	1	10	1	1
33. Նորաշէն .	12	—	—	—	—	—
34. Սհաթլու .	8	—	—	—	—	—
35. Սարդարութ .	20	—	—	—	1	—
36. Սարալան .	5	—	—	—	—	—
37. Ֆիւքեա .	5	—	—	—	—	—
Ընդհանուր գումարն է.						
	948	4	10	245	21	12

¹⁾ Ուրմի քաղաքում մշտական-ծխատէր քահանայ չը կայ:

²⁾ Մէկը ուսուցչուհի:

³⁾ Մէկը ուսուցչուհի:

⁴⁾ Մէկը ուսուցչուհի:

Ներկայ յօդուածով մենք աշխատեցինք ընթերցող հասարակութեան ծանօթացնել Կապուտանի արեմտեան ափերի վրայ ընակուած հայերի ներկայ դրութեան հետ: Մենք լիայոյս ենք որ ընթերցողները մէջ կը գտնուեն այնպիսի մարդիկ, որոնք կ'աշխատեն թէ նիւթապէս և թէ բարոյապէս օգնութեան հասնել այս մի բուռն մոռացուած հայերին: Ուրմին գործունէութեան ընդարձակ և ազատ ասպարէզ ունի. ո՛վ բարոյական գաղափարական գործ է փնտրում, թող նա շտապէ: Հայ հարուստները թէ իրանք մեծ օգուտ կը ստանան և թէ մեծ բարիք արած կը լինեն, և թէ գնեն մի-երկու գիւղեր և նրանց մէջ ընակեցնեն այլազգիների մէջ ջրուած հայերին, իսկ եթէ ապագայում միջոց տրուի գիւղացիներին յետ գնել՝ իրանց մշակած հողերը և սեփականատէր դառնալ՝ աւելի լաւ: Ահա մի ասպարէզ, ուր գործ շատ կայ, իսկ մշակներ սակաւ...

ՏԻԳՐԱՆ ՕՏԵԱՆ